

СЕНЧУРОВА В. М.,
м. Кривий Ріг

ДУХОВНІСТЬ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ДРАМАТУРГІЇ II ПОЛ. XIX СТ.

Відомо, що перше покоління української інтелігенції XIX ст. складалося переважно з дворян. Далі їх поступово стали замінити вихідці з більш широких мас. На цьому, так званому «культурницькому» етапі формування української демократичної інтелігенції основним її завданням було, на думку І. Франка, присвятити свої сили «праці та старанню о добро і емансипацію, просвіту народної, себто хлопської маси» (Франко І. Зібр. тв.: т. 50 т. - Т. 45. - К., 1979. - С. 426). Наприкінці XIX - поч. XX ст., як вважає І. Франко, перед українською інтелігенцією стала величезна дійова задача - витворити з величезної маси українського народу українську націю, суспільний культурний організм» (Там же. - С. 404).

Загалом інтелігенція - складне соціальне явище. Ми пробуємо розглянути найяскравіші постаті інтелігентів-культурників» (на матеріалі української драматургії 2 пол. XIX ст.), щоб виявити деякі риси ідеалу високодуховного українського інтелігента, притаманного суспільству цієї доби.

Так, у п'єсі «Нахмарило» Б. Грінченко змальовує інтелігента-«культурника» Тараса Вільхівського. Виходець із заможної дворянської родини, він працює вчителем у селі і всього себе віддає справі освіти й покращенню життя селян. Тарас влаштовує читання книжок, якими цікавляться селяни. Він щиро вірить, що освітою й організацією селянської спілки та громадської каси може захистити їх від місцевих глитаїв; за його допомогою селяни купили чималий шматок землі. Громада дуже поважає Вільхівського за його добрі справи.

Характер Тараса розвивається не тільки ставленні до громади, але й до коханої Марисі, колишньої його школярки. «Ми однаково дивимось на світ, на людей, - говорить він охопленій сумнівами нареченій, - у нас однакові бажання, заміри працювати на добро людям». Тарас у своєму житті дотримується принципу «жити працею своїх рук». Свій громадський обов'язок він розуміє як служіння інтересам простих людей. Його не цікавить кар'єра в місті, яку йому пропонує дядько - пан Шевцов: «Ти розумний, обдарований, - там твоя кар'єра. Плюнь ти на ці інтереси, бери за себе Соню з прилагательним і марш служити в город!» «Моя кар'єра тут, - заперечує йому Тарас, - у мене є руки й голова, щоб працювати» Молодий вчитель наполегливо й цілеспрямовано йде до своєї мети, його не лякають перешкоди. Завдяки цьому він досягає бажаного результату: землю для селян викуплено, хоча довелося поборотися з Шевцовим; із Марисею одружується, хоч і залишається без спадщини.

Тарас Вільхівський так бачить майбутню працю разом з нареченою: «Марися незабаром здаватиме екзамена на вчительку. Як одружимося, то вона буде в мене в школі за помічницю, і в нас буде одне діло, одні інтереси».

Зрозуміла річ, що «треба, щоб людина не могла бути щаслива, не працюючи про щастя людське - праця задля щастя громадського, людського». Ці слова є реальним життєвим кредо інтелігента-демократа Вільхівського, і вони є близькими за своєю суттю до філософської ідеї «сродної праці» Г. Сковороди.

У іншій драмі Б. Грінченка «На громадській роботі» молодий поміщик, інженер, інтелігент Арсен Яворенко діє вже не у масштабах одного села, а «діло це має величезну вагу, задля добробуту в усьому повіті». Він хоче висушити 4000 дес болота і зробити там сіножаті для селян. Це повинно було б зробити земство, але така справа потребує багато грошей.

Життєва програма Арсена полягає у тому, що «кожен з

нас повинен дбати про добро громадське... щоб людям краще - і тілом, і духом - жилося... Щоб люде наші не темні, а освічені були, не хворі, а здорові, не голодні й холодні, а наїдені й запитені... Повинен дбати, щоб не нашій землі не піски та болота були, а поля з колосистим хлібом, з садками запашними, з лісами зеленими».

Керуючись цією програмою, інженер Яворенко починає меліорування земель у своєму селі за власні кошти, які при позитивному результаті цього заходу громада мала б згодом повернути. Селяни не розуміють до кінця цієї важливої й вигідної для них же справи через свою неосвіченість, тому їх обдурюють сільські глитаї. Але Арсен, який керується принципом «добрі діла силоміць не робляться», вирішує: «Підожду трохи, поки громада заспокоїться - день, два... А самим часом поговорю з людьми окремо... У всякому разі я цього діла так не покину» Зрозуміло, що Яворенко буде поступово й наполегливо досягати поставленої мети незважаючи на перешкоди: «Яке ж то діло буває без боротьби».

Арсен має про себе високу думку: «Чоловік високої душі, могутчої сили, величезної ідеї - такий чоловік іде в бій за найкращі, найсвятіші ідеали свого часу, за найдорожчий духовний скарб людський». Але це не самохизування, а свідомлення людської гідності та цінності. Він і до людей ставиться з глибокою повагою й довірою: «та з нашим народом легко робити, і багато можна зробити». Великим оптимізмом і духовністю наповнені слова і справи молодого інтелігента. Арсен вкоханий у свою дружину «високим лицарським коханням», він любив її.., зробив її собі другом, братом, товаришем усім своїм думкам, надіям, замірам». Але дружина не зрозуміла цього.

Інтелігентність молодого панночки Ольги полягає у тому, щоб про все «можна було розмовляти - про новини, про театр, про музику», а в селі жити, працювати, допомагати чоловікові у його справах - то все «така нудота». Щоб досягти своєї мети, Ольга йде нечесними шляхами. Маючи намір одружитися з Арсеном, вона вдає, що цікавиться його справами. Викрадаючи поду Арсена з громадою про меліорування землі й цим дуже шкодячи чоловікові, Ольга радіє й сподівається, що тепер вони віддуть жити до міста. А поки що молода пані знаходить собі розвагу з молодим бездуховним паном Крашевичем, не думаючи про те, що топче у багні свою й чоловікову честь. Арсен же побажав, щоб вона була моїм світоньком ясним, а вона сама хотіла зробитися темрявою».

На противагу Ользі, справжнім другом, товаришем

Арсена є його сестра Харита. Недарма автор вкладає в уста дівчини прагнення усіх інтелігентів-просвітителів: «Треба, щоб культурні люде йшли на село, працювали там..., несли світ і культурність туди, де цього нема». Свої слова Харита намагається підтвердити конкретними справами. Вона організовує дитячу хату - прообраз дитсадка. До того ж Харита - фельдшер і при необхідності може надати медичну допомогу. Своє щастя вона бачить у «сродній» праці: «Коли чоловік робить щось, задоволений з того, гарно йому, - от він і щасливий». Отже, Арсен Яворенко і Харита - активні особистості, які прагнуть перетворити життя на краще.

Такою ж активною особистістю, носієм духовних надбань українського народу є сільський учитель Омелян Ткач («Учитель» І. Франка). Це людина культурна, вихована, добра і людяна, вся діяльність якої спрямована на добро і користь людям. Як людина високого покликання, він не обмежувався виконанням суто професійних обов'язків, хоча й свою безпосередню роботу виконував старанно, з душею. «Учитель він прекрасний, - говорить його сестра Юлія, - усюди похвальні свідоцтва мав, люди були з нього вдоволені. Та що ж, усе ж винаходять у нього щось «політичне»! В однім місці вїйтові шахрайства відкрив, у другім з сільськими лихварями задерся, в третім читальню заложив, в четвертім касу позичкову до порядку доправив - отсе й були його гріхи. І все знайшлися темні духи, що за такі його речі вигнали з села». І на новому, восьмому, місці вчителювання Омелян Ткач продовжує боротьбу проти «темних духів», зацікавлених у неосвіченості, затурканості селян. У цій боротьбі вчитель підірвав своє здоров'я, але духовні його сили загартувалися - він швидше загине без роботи, ніж від хвороби. Така сподвижницька, навіть жертвна праця сільської інтелігенції, особливо вчителів, знайшла своїх послідовників серед молоді.

Українська драматургія 60-90 рр. 19 ст. має зразки й інших типів інтелігенції. Не варто, мабуть, і починати дискусію про духовність чи бездуховність адвоката Хропка і вчителя Печериці («Крути, та не перекручай» М. Старицького). Таких прикладів безліч. На словах вони «за народ», а насправді нічого не роблять для цього.

У цілому ж українська драматургія 2 пол. 19 ст. змалювала досить яскраві та виразні характери українських інтелігентів, які у складних умовах, конфліктах, прагнули підняти український народ на нові, світлі вершини духовності.